

UDK 808.71-41
Izvorni znanstveni članak

Prihvaćeno 14.05.1998.

Helmut Faska
Institut za lužičkosrpski, Bautzen, Njemačka

HOMOFONIJA A HOMOFONY-NAMJET K WUJASNJENJU DWŁOMNYCH PADOW SERBSKEJE FONOLOGIJE

HOMOFONIJA U LUŽIČKOSRPSKOM

SAŽETAK

U lužičkosrpskom, naročito u njegovim dijalektima, pojavljuju se neki glasovi, koji se usprkos različitom ponašanju u istom okruženju vrednuju kao reprezentante jednog fonema. To se naročito odnosi na vokal y kao i na konsonante c' i u. U takvoj interpretaciji ostaje nerazjašnjeno zašto glasovi koji su proglašeni fonemom /y/ u istom okruženju alterniraju s raznim drugim glasovima (fonemima) (npr. pyrjo-pěrjo ali pyr-pur/pōr ili brymjo-brēmjo međutim samo pryzle). c' se u slučajevima tipa kosc'e izmjenjuje s t' ili ċ → kost'e/kosc'e, ali ne i u slučajevima kao brac'e. u pred vokalima prednjeg reda u nekim slučajevima postaje ū (usp. traua→traue), dok se u drugim slučajevima u istoj poziciji zamjenjuje s l (tako u skaua→skale). Autor ovu pojavu objašnjava homofonijom, koja se ne javlja samo u leksiku (homonimi) i u gramatici (homomorfi), nego se može dokazati i u glasovnom sustavu (homofoni). Homofonija je u glasovnom sustavu i dosada bila poznata činjenica, iako nije bila tako nazvana niti teoretski problematizirana. Tako se zvučni velarni spirant ɣ, koji se pojavljuje u nekim lužičkosrpskim dijalektima, pred sonornim glasovima interpretirao kao alofon fonema /h/ (usp. čaćnu- čaćač), a pred

zvučnim opstruentima kao alofon fonema /x/ (usp. *měx* naspram *mčydač*). Polazeći od pretpostavke o materijalno identičnim, ali funkcionalno različitim glasovima (homofonima), autor glasove y, c', u objašnjava kao homofone. U jednom dijelu svojeg pojavljivanja y je kombinatorička varijanta fonema /i/, koja se javlja samo nakon tvrdih konsonanata, a koja nakon tvrdih labijala fakultativno ili obligatno alternira s ó odnosno u. U drugom je dijelu y fakultativna realizacija fonema /ě/, koja se javlja samo nakon mekih konsonanata u okruženju likvida. I glas c' je homofon; on je s jedne strane realizacija fonemskog slijeda t / d + š / č (*króc'i* ← *krot-ši*), a s druge strane fakultativna varijanta fonema /č/ nakon sibilanata (*kosc'e* ← *kosc'e*). Bilabijalni je u u jednom slučaju reprezentant fonema /w/, koji pred vokalima prednjeg reda alternira s /w/; u drugom je slučaju fonem /t/, koji se pred vokalima prednjeg reda zamjenjuje s /l/.

Ključne riječi: homofoni, lužičkosrpski jezik

W ertnej realizaciji spisowneje serbsčiny, a předewšëm w někotrych dialektach, wustupuja zwukowe komplekсы, kotrychž artikulatoriske a perceptiwne kajkosće so absolutnje kryja z mnóstwom w druhich pozicijach realizowanych zwukow a kiž so tohodla dotal hromadže z nimi jako reprezentanty samsneho fonema interpretuja. Taksonomiska fonologija njeposkića po mojim wědženju tež ani žaneje drugeje móžnosće. Ale na rezultatach praktikowaneho, žanežkuli wuwzaća dowolaceho koncepta fonologiskeje identifikacije artikulatoriske jenak realizowanych a awditiwnje jako jenake prijmowanych zwukow směmy wšak w jednotliwych padach dwělować. Přičinu za tajke dwele dawa nam fakt, zo so rozdźelne mnóstwa jako realizacije jednotneho fonema interpretowanych, fonetisce identiskich zwukow w samsnej wokolinje wšelako zadžerža resp. – we wotwisnosći wot swojeje wokoliny – z absolutnje wšelakimi fonemami alternuja.

Klasiski přikład tajkeho rozdźelneho zadžerženja wšelakich jednotliwych mnóstwow fonetisce identiskich zwukow je wokal *y*. W spisownej serbsčinje steji tutón wokal w komplementarnej distribuciji z wokalom *i*. Zwuk *y* wustupuje jenož po fonetisce a fonologisce twjerdyh konsonantach; po mjěchkich konsonantach a po welarach *h*, *x*, *k* móže jenož wokal *i* sčěhować. Wokalej *i* a *y* stej tuž kombinatoriskej wariacije jednoho fonema (= *li*l), kiž so po poziciji swojeho móžneho wustupowanja mjezsobu wuzamkujetej a kotrejž so po svojich zhromadnych distinktiwnych kajkosćach (= wysoke +, zadnje –) na dosahace wašnje wot wšěch druhich wokalow rozeznawatej. Na tajkej interpretaciji vokala *y*, kiž absolutnje wotpowěduje 3. reguli Trubetzkoy'a wo fonologiskej interpretaciji akustisce a artikulatorisce wšelakich zwukow,¹ tež ničo njezměni tón fakt, zo alternuje wokal *y* po labialach fakultatiwnje abo obligatorisce z *u*, *ó* abo *o* (*pytać* > *putać* vs. *potać*, *žaby* > *žabu* vs. *žabó*, *žabo* ...). Tajka alternacija swědči jeničce wo neutralizaciji fonemow *li*l – *lu*l resp. *li*l – *lo*l po twjerdyh labialach w někotrych serbskich dialektach² resp. wo zhubjenju relewancy fonema *li*l w tajkej poziciji w druhich dialektach.³

Čeže wšak čini fonologiska interpretacija vokala *y* w někotrych hornjoserbskich dialektach. W tutej wustupuje wokal *y* nic jenož po twjerdyh konsonantach, ale tež po mjěchkich, to je w přikladach typa *čyrúeny* (spisowne: *čerwjeny*), *čyrpać* (spis. *čerpać*), *šylaiki* (spis. *wšelaki*), *rymen* (spis. *rjemjen*), *brymjo* (spis. *břemjo*), *wylě* (spis. *wjele*), *pyrjo* (spis. *pěrjo*), *uŕx* (spis. *wjerch*), *uŕba* (spis. *wjerba*), *uŕlk* (spis. *wjelk*) a mnohe druge. Tute *y* njemóže so wězo jako kombinatoriska warianta fonema *li*l tołmačić, a to z troch přičin:

¹ Hlej N. S. Trubetzkoy, *Anleitung zur phonologischen Beschreibung*, Brno 1935, 2. naklad Gottingen 1958, s. 11; tón samsny, *Grundzüge der Phonologie*. In: *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, 7, Prag 1939, 2. a 3. naklad Gottingen 1958 resp. 1962

² *Prir. Sorbischer Sprachatlas*, 13, *Synchronische Phonologie*, bearb. von H. Faßke, Bautzen 1990, s. 58–75

³ Wo woprijeću „zhubjenje relewancy“ w tu naložowanym zmysle hlej *Sorbischer Sprachatlas*, 13, s. 6 sč.

1. wokal *y* w tutych slowach, wustupowacy tež po mjechkich konsonantach, njeje tuž z wokalom *i* jako realizacija fonema *li* po mjechkich konsonantach w komplementarnej distribuciji
2. wokal *y* w tutych slowach njealternuje po labialach z *u* abo *o* (*być* > *bóć*, tola nic *pyrŕo* > **pŕo*). Wone steji samo po w na spočatku slova, hdžež ani spisowna řeč ani nareče wokal *y* nječerpja, ale su jŕn substituowali přez *u* resp. *o* (typ *wumjo/wŕmjo* < **vyme*, *wudra/wodra* < **vydra*, *wutřeć/wŕtreć* < **vyterti* ...), – ale: *uyrba*, *uyrx*, *uylē*
3. wokal *y* w tutych slowach alternuje fakultatiwnje a bjez wuwzaća z *e* (abo *e*): *čyrŕeny* – *čerŕeny* – *čerŕeny*, *uyrx* – *ŕerx* – *ŕerx*, *brymŕ* – *brēmŕ* ...

H. Jenč, awtor monografije wo městnej nareči Rozwodec pod Budyšinom,⁴ w kotrejž wokal *y* tež po mjechkich konsonantach wustupuje, je tuž – wuchadžejo z fakta falowaceje komplementarnosće z wokalom *i* a respektujo aksiomatisku regulu taksonomiskeje fonologije, zo su identiske abo artikulatorisce sebi bliske zwuki realizacije jednoho a toho samsneho fonema – hŕdnoćil wokal *y* we wšech pozicijach jako samostatny fonem. Tajka interpretacija je drje na přeni pohlad plawsibelna, a tola wona njemŕže spokojeć. Wona njerespektuje fakt, zo alternuje wokal *y* w samsnej wokolinje raz z wokalom *o* (*pyr* – *pŕo*), raz z wokalom *e* (*pyrjo* – *pěrjo*), a w trećim padže njealternuje *y* ze žanym druhim wokalom (porno *brymjo* – *brēmjo* jenož *pryžle*, *zybolić*, *tykać* ...). Wuměnjjenje mŕžneje abo njemŕžneje substitucije jako samostatneho fonema interpretowanego wokala *y* njehŕđa so definować.

Wupuć z tuteje dilemy namakamy po mojim wiđenju, jeli akceptujemy – zepěrajo so na teoriju izomorfizma, to je na ekwiwalencu systemowych mnŕstwow, na jenakŕsć počahow a strukturow řečneho natwara we wšech jeho runinach – jeli potajkim akceptujemy, zo njeeksistuje homonymija jenož w leksikonje we formje homonymnych slowow a w morfologiji we formje homomorfow, ale tež na runinje zwukoweho inwentara a systema. Jeli eksistuja materielnje identiske leksemy (= homonymy) z rozdžělnej semantiskej funkciju, materielnje identiske morfemy (= homomorfy) z rozdžělnej gramatiskej funkciju (na př. -*u* w padach *pišu* [1. wos.sg. vs. 3. wos.pl.], *žonu* [ak. vs. instr.sg.], potom směmy tež z tym lićić, zo eksistuja tohorunja na fonetiskej runinje materielnje identiske zwuki z rozdžělnej fonologiskej funkciju. Tajke chcu – po nomenklaturnym mustnje homonym – homomorf – mjenować **homofony**⁵ (byrnež so tutŕn terminus tež wužiwal jako pomjenowanie wěsteje družiny homonymow, to je tajkich z rozdžělnej grafiskej podobu; přir. pŕl. *može* – *morze*, nē. *malen* – *mahlen*). Zo eksistuja woprawdže materielnje identiske zwuki z rozdžělnej fonologiskej hŕdnotu, njeje tež dotal fonologam njeznate bylo, tola wo homofoniji a homofonach w zwukowym systemje so řečalo njeje a

⁴ H. Jentsch, *Die sorbische Mundart von Rodewitz/Spree* (= Schriftenreihe des Instituts für sorbische Volksforschung, 47), Bautzen 1980

⁵ Hlej tež H. Faßke, *Gibt es Homophone und was ist das?*. In: *Problemy opisu gramatycznego języków słowiańskich*, Warszawa 1991, s. 45–49

ze spóznateho fakta so žane teoretiske a metodiske wuwody fonologiskeje analizej sčahnyli njejsu.

Tak stej na př. Michalk/Sperber w swojej analizej fonologiskeho systema někotrych serbskich narečow za zaměry Słowjanskeho rečneho atlasa (OLA)⁶ zwěsćiloj, zo wustupuje w narečci Horow (wokř. Wojerecy) spěwny welarny spirans *y*, kiž je w jednym padže realizacija (kombinatoriska warianta) fonema *lxl*, wustupowaca w sandhi před spěwnym obstruentom (typ *měx* – *měydaŭ*), w druhim padže kombinatorisce motiwowana realizacija fonema *lhl* před sonorami (typ *čaynuć*, do *uuyŋa* – porno *čahać*, *uuheŋ*). Interpretacija materielnje identiskich zwukow jako realizacija dweju wšelakeju fonemow je tu wočiwidna a logiska a bazuje na fakće, zo su tute zwuki w každym padže swojeho wustupowanja kombinatorisce wjazane a w každym padže komplementarne z realizacijemi dweju fonemow.

Za wšelako so zadžeržacy zwuk *y* to rěka, zo mamy tu před sobu homofonaj, z kotrejuž je jedyn kombinatoriska, ze zwukom *i* komplementarnje distribuowana warianta fonema *li*, wustupowaca jenož po twjerdyh konsonantach a alternowaca po twjerdyh labialach fakultatiwnje abo obligatorisce pak z fonemom *lu* pak z fonemom *lo* resp. – w njeakcentowanej poziciji – z fonemom *lo*, to je zwuk *y* w padach typa *ty*, *syn*, *žony* ... resp. *domy* → *dōmu/dōmo/dōmō*, *pytać* → *putać/pótać* a pod. Druhe *y*, wustupowace po mjechkich konsonantach, zwjetša před abo po likwidach, je fakultatiwna warianta fonema *le*, to je w padach typa *čyrxać* – *čerxać*, *brymō* – *brēmō*, *pylxa* – *pēlxa* a pod. K tomu ma so hišće dwoje dodać:

1. W hornjoserbskich dialektach zhubi fonem *le* před a po likwidach swoju relewancu a alternuje z fonemom *le*. Tež tute *e* jako alternant fonema *le* realizuje so fakultatiwnje jako *y*. Tohodla wustupuje porno *úelē* tež *úelē* a *uylē*, porno *úerx* tež *úerx* a *uyrx* atd.

2. Tež w padach typa *brymō*, *pylxa*, *uyrx* ... steji *y* drje po fonetisce twjerdym, tola fonologisce mjechkim konsonanće. Tutón pozdatny přećiwk wujasnja so na sčehowace wašnje: Distinktiwna kajkosć palatalnych konsonantow zhubi před wokalom *e* a před zawrjenym *e* w serbskich dialektach swoju relewantnosť, w někotrych narečach samo před wokalemi zadnjeho rjadu. Spisowne *njeje* wurěkuje so w dialektach jako *neje* a samo spisowne *konja* jako *kōna*. Mjechkosć konsonantow *njeje* drje w tajkich padach realizowana, je pak fonologisce prezentna.⁷ Wo latentnosći palatalnosće tutech jako njepalatalne realizowanych konsonantow swědči na př. fakt, zo přěndže wokal *a* po nich před mjechkimi do *e*, přir. *kona* (gen. sg.) – *dwaj konej* (nom.du.; spis. *dwaj konjej*).

⁶ Hlej Michalk Frido/Sperber Wolfgang, *Wopisanje fonologiskich systemow narečow serbskich informaciskich dypkow w słowjanskim rečnym atlasu*. In: *Lětopis Instituta za serbski ludospyt*, A 30, 1983, 1, s. 1–24

⁷ Wo latentnosći distinktiwnych fonologiskich kajkosćow a fonemow hlej *Sorbischer Sprachatlas*, 13, s. 7 a tam citowanu dalšu literaturu (Otto v. Essen, *Kirchwerder bei Hamburg*. In: *Lautbibliothek der deutschen Mundarten*, 33/34, Gottingen 1964, s. 15; H. Niebaum, In: *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*, 1. Halbband, Berlin–New York 1982, s. 349)

W južnych hornjoserbskich dialektach wustupuje zwuk mjehke *c'*, kotryž tolmači H. Jenč w swojej monografiji wo dialektce Rozwodec jako samostatny fonem a korelat twjerdeho fonema *lc'*.⁸

Tola tež tale interpretacija zda so mi dwělomna być, přetož jedna so wo zwuk, kiž ma w jednotliwych pozicijach swójeho wustupowanja absolutnje wšelake fonologiske kajkosće. Zwuk *c'* je sprěnja realizacija etymologiskeje skupiny **tr* před wokalemi přednjeho rjada a *j*, to je w slowach typa *c'i* (spis. *tri*), *c'iač* (spis. *trahač*), *uóc'ě* (spis. *wótre*), *brac'a* (spis. *bratra*) a pod. Genitiw k pluralowej formje *brac'a* reka *bratroŭ*, t. r. *c'* alternuje z *tr*. Je pak aksiom fonologije, zo njemože žadyn jednotliwy fonem alternować ze skupinu fonemow w samsnej poziciji. *c'* w padže *brac'a* mamy tuž interpretować jako fonetisku realizaciju bifonematiskeje skupiny, a to jako realizaciju skupiny *t + š*.

Zwuk *c'* je zdruha fonetiska realizacija etymologiskich skupinow *tš*, *dš*, *tč*, *dč*, wustupowacych na šowje morfemow w rjedže bazisowy morfem + deriwaciski morfem,⁹ to su přikłady typa *móc'i* (spis. *mlódši*), *króc'i* (spis. *krótši*), *uóc'ina* (spis. *wótcina*), *súec'ic* (spis. *swědčic*) a pod. W tutych padach reča morfonologiske přičiny přečiwo tomu, interpretować *c'* monofonematisce jako samostatny fonem, přetož tajke tolmačenje by rozbiło morfematisku strukturu komparatiwa *króc'i*, wobstajacu z bazisoweho morfema *krót-* a komparaciskeho sufiksa *-š-* + kóncowki *-i*. Zwuk *c'* je tuž tež w tutych padach realizacija bifonematiskeje wjazby fonemow *l+ł* resp. *ld+łš*, *l+łč*, *ld+łč*. Tupe palatálne sibilanty realizuja so po kluzilnych dentalach jako wótre sibilanty, to je *t/d + š* jako *t/d + s'*, *t/d + č* jako *t/d + c'*. A to samsne płáči tež za skupinu fonemow *l+łš* w padach typa *c'i*, *c'iač*, *brac'a*. Realizacija tupych sibilantow po kluzilnych dentalach jako wótre mjehke sibilanty njeje ani obligatoriska, porno *króc'i* (= *króts'i*) wurěkuje so tež *króč'i* (= *krótši*), a tajke wurěkowanje samo přiběra.

Ale mjehke *c'* wustupuje tež hišće w dalšej poziciji, to je po njespěwnym *s*. W tutej poziciji ma *c'* swój spěwny pendant *ž'*, kiž so po spěwnym *z* jewi, přir. *sc'ěna*, *sc'ě*, *sc'anyč*, *sc'erp*, *lubosc'ě*, *kosc'ou* a *hocz'ě*, *pozž'ě*, *zž'ernyč* a pod. Mjehkej zwukaj *c'* a *ž'* alternujetej w mjenowanej poziciji tež z *t'* resp. *d'*. Nimo *sc'ěna*, *kosc'ě* wurěkuje so tež *st'ěna*, *kost'ě* a pódlá *hocz'ě*, *pozž'ě* tež *hocz'd'ě*, *pozž'd'ě*. Je cyle jasne, zo stej zwukaj *c'* a *ž'* po wótrých sibilantach poziciskej wariácie fonemow *lč* a *łž*, z kotrymajž tež alternujetej: *sc'ěna* – *st'ěna* – *scěna*, *pozž'ě* – *pozž'd'ě* – *pozžě*. Tuž: W žanym padže njejstej zwukaj *c'* a *ž'* samostatnej fonemaj, ale homofonaj, to je materielnje identiskej zwukaj z rozdžělnymi fonologiskimi kajkosćemi. Po kluzilnych dentalach je *c'*

⁸ Hlej H. Jentsch, op. cit., s. 17 sc. Přir. tež Z. Stieber, *Fonetyka górnołużyckiej wsi Radworja*. In: Lud Słowiański. Pismo poświęcone dialektologii i etnografii Słowian, tom IV, 1, Kraków 1937, s. 1–21; wo fonemem *lc'* w hs. spisownej rěči tež H. Šewc, *Gramatika hornjoserbskeje rěče*, 1. zwjazk, *Fonemika a morfologija*, Budyšin 1968, s. 21 sc. (2. wudaće z podtitulom *Fonologija, fonetika a morfologija*, Budyšin 1984, s. 24).

⁹ Na šowje morfemow prefiks + bazisowy morfem so *d*, *t + š*, *č* njerealizuja jako *c'*, tak w padach typa *podšić*, *wotčahnyč* ...

realizacija bifonematiskih skupinow *ts̥, d̥s̥, t̥c̥, d̥ʒ̥*, po wótrych sibilantach stej *c̥* a *ʒ̥* realizaciji fonemow *l̥l̥* resp *l̥ʒ̥*. W druhich, swobodnych pozicijach (na pr. w interwokaliskej) ani *c̥* ani *ʒ̥* njewustupujetej.

W tutych dotal wobjednaných padach njestorči hódnoćenje mjenowanych zwukow jako homofony na žane substancieline přečiwnjenja fonologiskeje teorije. Jako homofony traktowane zwuki su w mjenowanych padach warianty eksistentnych fonemow, jich konkretna realizacija so njekryje z možnymi realizacijemi někajkeho w samsnym systemje eksistentneho drugeho fonema. Fonologisce relewantne kajkosće tutych wariantow modifikuja drje fonologiski „wobsah“ reprezentowaneho fonema, tola to na tajke wašnje, zo so wón striktnje rozeznawa wot wšěch druhich, tež fonetisce bliskich fonemow. Fonemy *l̥l̥, l̥ʒ̥, l̥l̥, l̥ʒ̥* so charakterizuja z pomocu kajkosćow **tupy** vs. **wótry** a **mječki** vs. **twjerdy**. W tych hornjoserbskich dialektach, w kotrychž so *s̥, ʒ̥, c̥, ʒ̥* jako wótre *s̥, ʒ̥, c̥, ʒ̥* njerealizuja, je tuposć relewantna, mjechkosć pak irrelevantna fonologiska kajkosć (tupe +, mjechke ±). W tajkich dialektach je wurěkowanje *šic̥* abo *šyc̥, žiuy* abo *žyuy* absolutny uzus (tak we Wojerowskim dialektce). Z kriterijom **tupe** su sibilanty *c̥, ʒ̥, s̥, ʒ̥* na dosahace wašnje porno wótrym sibilantom *c, s, z* wopisane. W tamnych dialektach, w kotrychž so fonemy *l̥l̥, l̥l̥, l̥ʒ̥, l̥ʒ̥* we wěstych pozicijach jako *c̥, ʒ̥, s̥, z̥* realizuja, je tuposć irrelevantna, ale mjechkosć fonologisce distinktiwna kajkosć, z kotrejž so wone wot twjerdych fonemow *lcl, lsl, lzl* rozeznawaja.

Komplikowaniša je fonologiska interpretacija někotrych druhich zwukow, z kotrychž chcu tu mjenować bilabialny sonor *u*. Njeje žaneho dwěla, zo je tutón zwuk w spisownej řeči – hornjoserbskej kaž delnjoserbskej – fonem, wustupowacy we wšěch pozicijach, to je před a po konsonantach, w nazwuku a we wuzwuku kaž tež mjez wokalemi. Wón ma tež swój palatalny korelat *lwl*, z kotrymž wón před wokalemi přédnjeho rjada obligatorisce alternuje: *traua* – *ue traue*. Při kritiskim posudžowanju dotalneje interpretacije zwuka *u* nastanje prašenje, hač je woprawdže realizowany zwuk *u* we wšěch padach reprezentant fonema *lwl*. Tež etymologiske dentalne **l* realizuje so w spisownej řeči a we wjetšinje serbskich dialektow jako bilabialne *u*. Je tež tute *u* reprezentant fonema *lwl*? Jeli haj – a jako tajke so tež *u* < **l* dotal interpretuje –, kak ma so potom wujasnić alternacija *u* – *l* w padach typa *skaua* – *ue skale* a njemožnosć tajkeje alternacije w padach typa *traua* – *ue traue*? Je wočiwidne, zo mamy tež w tutym padže homofoniski zwuk *u*, kiž ma wšelake fonologiske kajkosće a tohodla dwaj wšelakej fonemaj reprezentuje. Bilabialne *u* je w jednym mnóstwje realizacija fonema *lwl* a *u* reprezentant fonema *lwl* jako jeho palatalny korelat. Druhe mnóstwo zwuka *u*, alternowaceho před wokalemi přédnjeho rjada (*byu* – *byli*) a před někotrymi deriwaciskimi morfemami (*pɔsɔu* – *pɔsɔlstuɔ*, *běuy* – *bělsi*) z *l* resp. *l'*, mamy drje wujasnić jako realizaciju wot fonema *lwl* njewotwisneho fonema, za kotrehož woznamjenjenje wužiwam grafiski symbol *ll̥*. Tajki tu postulowany dwojaki fonologiski status bilabialneho zwuka *u* pomha nam tež wujasnić, čehodla so w delnjoserbskich a wšitkich přechodnych serbskich dialektach změní každe etymologiske *o* po labialach do

ó, e abo y, njesćěhuje-li žadyn labial abo welar (typ *uóda/uěda/uyda* ...),¹⁰ nic pak po labialnym *u*, kiž z dentalneho *l pochodža (typ *uóskotaś, uócyś, uóis, buóto*

A tola: Interpretacija bilabialneho zwuka *u* jako homofoniskeje realizacije dweju wšelakeju fonemow njeje cyle bjez problematiki. Tuta wobsteji w dwojim:

1. Hinak hač pola homofoniskich zwukow *y, ɣ, c'* a *ʒ'* njenamakaja so žane eksaktne, na synchroniskich kombinatoriskich kriterijach bazowace regule, kiž rozsudža wo tym, w kotrych padach je bilabial *u* realizacija fonema *lwl*, w kotrych reprezentant fonema *lhl*.

2. Fonetiske kajkosće bilabialneho *u*, interpretowaneho swojeje alternacije ze zwukom *l* resp. *l'* dla jako realizacija samostatneho fonema *lhl*, njedadža žanužkili možnosť namakać ton zhromadny minimum fonologisce distinktiwnych kajkosćow, přez kotryž so fonemaj *lhl* a jeho alternant *lhl* (z kombinatoriskej wariantu *l'* před wokalemi přédnjeho rjadu) wot wšěch druhich fonemow rozeznawatej. Woběmaj zhromadne njeje ani labialnosť ani lateralnosť. Tuta wokolnosť wuzamkuje možnosť, interpretować fonemaj *lhl* a *lhl* jako fonemowy porik w korelaciji mjechkosće. *lhl* je izolowany labial z wobmjezowanej distribuciju a tohodla z tendencu identifikacije z fonemom *lwl*, pokazowacej so – pod čišćom paradigmy – w druhdy wuwostawacej alternaciji z fonemom *lhl* w padach typa *uε skaúε* (město wočakowaneho *uε skal'ε*).

¹⁰ Hlej *Sorbischer Sprachatlas*, 13, ..., s. 86 sč.

Helmut Faska
Sorbian institute, Bautzen, Germany

HOMOPHONY IN SORBIAN LANGUAGE

SUMMARY

In Sorbian, particularly in its dialects, there occur some speech sounds which, in spite of a different behaviour in the same environment, are taken as representatives of one and the same phoneme. This especially refers to the vowel y and the consonants c' and u. What remains unexplained in such an interpretation is the reason why the sounds which have been taken as the phoneme /y/ in the same environment alternate with some other phonemes (for example, pyrjo-pěrjo, but pyr-pur/pór or brymjo-brēmjo but only pryzle). c' in examples like kosc'e alternates with t' or ċ -> kost'e/kosc'e, but not in cases like brac'e. u preceding front vowels in some cases becomes ũ (compare traŭa -> traŭ e), while in other cases in the same position it is replaced by l (e.g. in skaua -> skale). The author explains this phenomenon as homophony, a phenomenon parallel to homonymy at the lexical level or homomorphy at the grammatical level. Homophony in the phonemic system has been a familiar fact, although it has not been called so and has not been given a theoretical consideration. Thus the voiced velar spirant ɣ which occurs in some Sorbian dialects, preceding a sonant has so far been interpreted as an allophone of the phoneme /h/ (compare, ċacnu - ċahač), while preceding the voiced plosives it is interpreted as a realisation of the phoneme /x/ (compare mēx vs. mēydač). Starting off from the hypothesis about physically identical but functionally different sounds (homophones), the author interprets the sounds y, c', u as homophones. y is partly (in some occurrences) an allophone of the phoneme /i/ in the position where it follows strong consonants, while following strong labials it optionally or compulsorily alternates with ó or u. In its other part y is an optional realisation of the phoneme /é/ which occurs only after soft consonants in the vicinity of liquids. The sound c' is a homophone; on the one hand it is a realisation of the series t / d + ś / ċ (króc'i <- krót-ś'i), on the other hand it is an optional allophone of the phoneme /č/ following a sibilant (kosće-kosc'e). The bilabial u is in one case a representative of the phoneme /w/ which preceding a front vowel alternates with /w/; in another instance the phoneme /t/ which is substituted with /l/ when it precedes a front vowel.

Key words: homophones, Sorbian language